

A TENGELICI HONFOGLALÁSKORI TEMETŐ

ÓDOR JÁNOS GÁBOR

Bevezetés.

A tengelici honfoglaláskori temető 26 sírját a Nemzeti Múzeum megbízásából Éry Kinga tárta fel 1960. május 9. és június 3. között (K. ÉRY 1960). Az ásatás feltárta a temető összes megmaradt sírját. A leletmentés megkezdése előtt kb. 8–10 sír pusztult el, így az eltemetettek létszámát minimum 36 főre becsülhetjük. A feltáró munkában résztvett Nemeskéri János, Kralovánszky Alán és Dezső Gyula.¹ A embertani leletek a Természettudományi Múzeum Embertani Tárába kerültek.² A temető csontvázanyagáról Éry Kinga az *Anthropologia Hungarica* 1971-ben megjelent 10. kötetében tett közzé egy tanulmányt, amelynek a legfontosabb eredménye az, hogy a gazdag mellékletű, 24. számú fegyveres férfi antropológiailag jelentősen elűt a közösség többi tagjától – ugyanúgy, mint a káli 10. századi temető legrangosabb halottja a társaitól. A régészeti leletanyagot a szekszárdi Wosinsky Mór Megyei Múzeum őrzi.³

A lelőhely leírása.

A temető lelőhelye a Mezőföld a Tolna megyei szakaszán, Tengelic községtől 1 km-re északra, a 6-os és a 63-as főutat összekötő út Dunaszentgyörgy és Kölesd közötti szakaszától 50 méterre délre fekszik, jelenleg sertésszállások között. A temető egy kisebb észak-dél irányú homokdomb délnyugati részén helyezkedik el, amelynek nyugati partján egy észak-dél irányú völgyben patak van.

Sírleírások.⁴

1. sír

Sm: 45 cm, Sh: ?, Ssz: ?, Vh: ?. T: 285. Inf. II. korú gyermek hátonfekvő, nyújtott váza.⁵ A sír bolygatott, a csontváz alsó része földkitermelés során elpusztult. A sírgödör alakjáról nincs adat. Melléklet nélkül.

2. sír

Sm: 60 cm, Sh: ?, Ssz: ?, Vh: 156 cm. T: 270.

Maturus korú nő hátonfekvő nyújtott váza. Koponyája jobbra billent. Jobb alkarcsontok a medencelapátra fektetve, kézcsontok és ujjcsontok a keresztcsonton helyezkedtek el. Bal alkarcsontok nyújtva. A csigolyák a bal alkarcsontok irányában

kissé elferdültek. A bal medencelapát is ferdén állt, a bal térd kissé felhúzva volt. Az elhunyt valószínűleg beteg volt: erre mutat az abnormális testtartáson kívül a deformált bal caput femoris. A váz koponyáján két 8 mm átmérőjű, jelképes trepanációt találtak. A sírgödör nem volt észlelhető, mivel a sír a humuszrétegben volt. Melléklet nélkül.

3. sír

Sm: 70 cm, Sh: 160 cm, Ssz: 52 cm, Vh: 147 cm. T: 270.

Hátonfekvő, nyújtott helyzetű, 46–50 éves női váz. a sír állatjárat által bolygatott. A koponya kicsit balra billent és hátra dőlt. Jobb alkarcsontok a jobb medencelapáton, a bal alkarcsontok a medencelapátok felett voltak keresztbe fektetve. Az ujjcsontok egy része az állatjárat miatt a koponya mellé került, a többi a medence környékén volt szétszórva. A jobb kulcsont a jobb halántékpikkely mellett volt. A sírgödör lekerekített, téglalap alaprajzú volt. Melléklet nélkül.

4. sír

Sm: 73 cm, Sh: 142 cm, Ssz: 48 cm, Vh: 130 cm. T: 262.

Juv. korú nő, hátonfekvő, nyújtott váza. Egy állatjárat az egész csontvázat megbolygatta. A koponya balra fordult, a lábfej csontjai hiányoznak, csak a sarokcsontokat találták meg. A jobb medencelapát a jobb kulcsont fölött, a koponya jobb oldalán helyezkedett el. A jobb alkarcsontok a medencelapát jobb szélén, ujjcsontok a caput femorison voltak. Bal alkarcsontok a felkarcsont mellett feküdtek, külön a radius és külön lejjebb csúsztatva az ulna. A bordák szét voltak szórva, a keresztcsont kifordult.

Mellékletek:

1. A jobb csecсныúlvány magasságában sima, nyitott, ezüst, ovális alakú hajkarika. Átmérői 1,8 és 1,6 cm, a huzal vastagsága 0,1 cm.

2. A koponya alatt az előzőhöz hasonló, de kerek ezüst hajkarika. Átmérője 1,6 cm, a huzal vastagsága 0,1 cm (II.tábla/1–2).

5. sír

Sm: 85 cm, Sh: 154 cm, Ssz: lábnál –47 cm, fejnél –54 cm, Vh: 141 cm. T: 278.

Hátonfekvő, nyújtott helyzetű, bolygatatlan női váz (49–58 éves.) Koponyája balra billent és előre dőlt. Jobb alkarcsontok a medencén, bal alkarcsontok a váz mellett nyújtva voltak. Lábfejek egymásra fektetve helyezkedtek el. A sírgödör

lekerekített téglalap alakú, a koponya mellett szélesebb. Melléklet nélkül.

6. sír

Sm: 95 cm, Sh: 130 cm, Ssz: 124 cm, Vh: 124 cm, T: 274.

Hátonfekvő, nyújtott helyzetű, Juv. korú gyermek (9–10 éves) váza. A koponya balra billent. Jobb alkarcsontok a jobb medencelapát szélén, jobb kéztőcsontok a jobb caput femorison. Bal alkarcsontok a váz mellett nyújtva. A felsőtest csontjait állatjárat megbolygatta. Csigolyák, bordák, ujjcsontok szétszórtan helyezkedtek el. A jobb lábfej csontjai eltűntek.

Melléklet:

1. A jobb halántékcsont magasságában sima, nyitott, rosszezüst vagy bronz hajkarika 5 darabra törve. Átmérője kb. 2,3 cm, a huzal vastagsága 0,1 cm (II.tábla/3.)

7. sír

Sm: 90 cm, Sh: 180 cm, Ssz: 65 cm, Vh: 144 cm, T: 268.

Hátonfekvő, nyújtott helyzetű női váz. Koponyája balra billent. A jobb alkar csontjai a medencelapátokon keresztbe téve, kéztőcsontok a keresztcsonton feküdtek. Bal alkarcsontok a medence fölött keresztbe téve, kézfejcsonatok a jobb medencelapát fölött helyezkedtek el. A koponya balra billent. Lekerekített, téglalap alaprajzú a sírgödör. Melléklet nélkül.

8. sír

Sm: 47 cm, Sh: ?, Ssz: ?, Vh: 93 cm, T: 262.

Inf. I. korú gyermek hátonfekvő, nyújtott helyzetű váza. A koponya hátra dőlt. A jobb kar csontjai a felsőtest csontjai mellett párhuzamosan, a bal alkar csontjai egymáson keresztben feküdtek a medencelapáton. A jobb medencelapát a caput femorissal együtt a keresztcsont irányában behúzott helyzetben volt. Ujjcsontok elvesztek, az állatjárat a váz többi csontjait is megbolygatta. Melléklet nélkül.

9. sír

Sm: 82 cm, Sh: 170 cm, Ssz: 50 cm, Vh: 152 cm, T: 168.

Hátonfekvő, nyújtott helyzetű felnőtt (női?) váz. A jobb alkarcsontok a medence fölött keresztben, kéztőcsontok a bal medencelapát felső, külső szélén helyezkedtek el. A bal alkarcsontok a medencén keresztben, kéztőcsontok a jobb caput femorison. A sírgödör lekerekített, téglalap alaprajzú volt. Melléklet nélküli.

10. sír

Sm: 110 cm, Sh: 180 cm, Ssz: 52 cm, Vh: 141 cm, T: 258.

Juv. korú, hátonfekvő, nyújtott helyzetű váz. Mindkét alkar csontjai a medencelapátok széléin. A koponya jobbra dőlt. A téglalap alaprajzú sírgödör sarkai lekerekítettek voltak.

Mellékletek:

1. A jobb csecсныúlványnál rossz állapotú, sima, erősen nyitott ezüst hajkarika két darabban.

Átmérője 2,3 cm, a huzal vastagsága 0,2 cm (II. tábla/16.)

2. A jobb kulcscsont alatt 10 cm-rel, a gerincoszlopra merőlegesen jobb oldalt, egymás mellett 5 kerek ezüst ingnyakdísz veret; a gerincoszlop baloldalán, a sor folytatásában újabb, hasonló veret. A veretek középső sávjában elhelyezkedő mélyedésekben aranyozás nyomai. A középső rész domború, a domborítás magassága 0,2 cm. Átmérőik 1,4 cm. A veretek közül ötnek a hátoldalára — nem teljesen középre — egy-egy ezüst drótot forrasztottak, amelyeket kampószerűen visszahajlítottak. A hatodik veret hátoldalára egy átlukasztott ezüst lemez darabkát forrasztottak, a lyuk átmérője 0,2 cm (II.tábla/5–10.)

3. A fentebb leírt veretek alatt pár négyzetcentiméteres bőrmaradványokat találtak.

4. A bal felkar felső részén, de belső oldalán préselt veret. A kerek veret gyöngysorkeretes, kis ezüsből készült. Hasonló található a koponyától balra, kb. 10 cm távolságra (valószínűleg a bolygatás miatt került oda.) Mindkét veret átmérője 1,3 cm, magasságuk 0,2 cm. A kidomborított középső részt domború aranyozott félgömbök sora veszi körül. A vereteket utólag hátulról két-két helyen átütötték, majd lecsiszolták. A lyukak átmérői 0,1 cm. A hátoldalukra a perem mellett, a lyukaktól 90°-ra két-két kis ezüst drótot forrasztottak, amelyeknek végeit visszakalapálták (II.tábla/11–12.)

5. Az öt darab egyforma veret alatt, a jobb mellkason préselt, kerek ezüst veret. A veret szélét és a kidomborodó középső sáv peremét kidomborodó félgömbök sora keretezi. A tárgy peremét valószínűleg 4 helyen, egymástól egyenlő távolságra átütötték (a lyukak átmérői 0,1 cm), az egyik lyuk kiszakadt és a veret két helyen berepedt. A hátoldalon jól látható az elkészítés technikája: a kivágott lemez préselték, majd ezt követően körponcolóval hátulról két sorban koncentrikusan beütögtették a „gyöngysormintát”, majd végül 4 helyen lyukat fúrtak rá a ruhára való rögzítés végett. Átmérője 2,2 cm, magassága 0,2 cm (II.tábla/13.)

6. A jobb kulcscsont alatt tömör, bronz füles gomb. Hossza 1,8 cm, legnagyobb szélessége (ez egyben a lapított gömb alakú alsó rész átmérője is) 1,1 cm (II.tábla/14.)

7. A bal kulcscsont fölött átfúrt, kauri kagyló. Méretei: 1,9x1,1 cm. A lyuk átmérője: 0,4 cm (II.tábla/15.)

11. sír

Sm: 75 cm, Sh: 135 cm, Ssz: 47 cm, Vh: 106 cm, T: 272.

Inf. II. korú gyermek, hátonfekvő nyújtott helyzetű váza. A koponya balra billent. A jobb alkarcsontok a váz mellett, a bal alkarcsontok a medencelapátra hajlítva voltak. A sírgödör lekerekített, téglalap alaprajzú.

Melléklet:

1. A jobb kulcsont táján a feltárás során elporladt kerek ezüst vagy ólom veret.

12. sír

Sm: 77 cm, Sh: 182 cm, Ssz: 52 cm, Vh: 182 cm, T: 282.

Felnőtt (35–39 éves) férfi hátonfekvő, nyújtott helyzetű váza. Koponyája hátra billent. A felsőtest baloldalát állatjártat megbolygatta. Lapockacsont kifordulva, bordák, szegycsont, ujjcsontok, egyes csigolyák szétszórva. A jobb alkarcsontok a medencelapátra hajlítva, a bal alkarcsontok a váz mellett helyezkedtek el. A sírgödör lekerekített, téglalap alaprajzú volt. Melléklet nélkül.

13. sír

Sm: 70 cm, Sh: ?, Ssz: ?, Vh: kb. 60 cm, T: 292.

Inf. I. korú gyermek hátonfekvő, nyújtott helyzetű váza. A csontok rossz állapotúak, porladtak. Jobb alkarcsontok a medencén voltak.

Melléklet:

1. A feltárás során megsemmisült, felismerhetetlen ezüst porladék a koponya alatt.

14. sír

Sm: 81 cm, Sh: 185 cm, Ssz: 55 cm, Vh: 166 cm, T: 282.

Hátonfekvő, nyújtott helyzetű felnőtt férfi váza. A koponya balra billent. Jobb alkarcsontok a medencelapát szélén voltak. Bal alkarcsontok nyújtva, kissé bolygatott helyzetben. A felsőtest csontjainak baloldala bolygatott, csigolyák, bordák, ujjcsontok ugyancsak bolygatott helyzetben. A sírgödör lekerekített, téglalap alaprajzú volt. Melléklet nélkül.

15. sír

Sm: 50 cm, Sh: ?, Vh: ?. T: ?

Néhány napos csecsemő teljesen szétporladt, megfigyelhetetlen helyzetű váza. A sírgödör alakjáról nincs információ. Melléklet nélkül.

16. sír

Sm: 110 cm, Sh: 190 cm, Ssz: 65 cm, Vh: 150 cm, T: 268.

Hátonfekvő, nyújtott helyzetű, felnőtt férfi (56–60 éves) váza. A koponya hátra és egy kicsit balra billent, az állkapocs a bal kulcsont mellett. Bordák és csigolyák bolygatott helyzetben. Az alkarok csontjai a medencelapátokra voltak hajlítva, a jobb bal fölött volt. A kissé balra billent lábcsontok összezárva, a váz szintjénél 22 cm-rel magasabban, felhúzott állapotban helyezkedtek el. A sírgödör lekerekített, téglalap alaprajzú.

Mellékletek:

1. A két térd alatt és a bal felkar belső oldalán 1-1 caepa vindobonensis csiga (elvesztek.)

17. sír

Sm: 97 cm, Sh: ?, Ssz: ?. T: 290.

Hátonfekvő, nyújtott helyzetű felnőtt férfi (29–35 éves) csatornaásással megbolygatott váza. A csontvázat középtájon keresztbe elvágták, s a csontok egy részét kidobálták. Érintetlenül csak a koponya és a bal felkarcsont, valamint a jobb

combsont és a lábak alsó csontjai maradtak. A jobb lábcsontok a combsont és a sípcsont találkozásánál kifelé hajlottak. A sírgödör formáját nem lehetett megfigyelni. Melléklet nélkül.

18. sír

Sm: 90 cm, Sh: 175 cm, Ssz: 53 cm, Vh: 146 cm, T: 238.

Hátonfekvő, nyújtott helyzetű felnőtt női (55–64 éves) váz. A felsőtest csontjait állatjártat megbolygatta. A koponya enyhén balra és előre billent: A kar csontjai kicsit felhúzva helyezkedtek el. Az alkarcsontok a medencelapátok mellett voltak kinyújtva. Az ujjcsontok a felsőtest csontjai között voltak szétszórva, a kulcsont és a nyakcsigolyák kibillentek eredeti helyzetükből. A sírgödör alakjáról nincs adat. Melléklet nélkül.

19. sír

Sm: 85 cm, Sh: 190 cm, Ssz: 55 cm, Vh: 153 cm, T: 258.

Hátonfekvő, nyújtott helyzetű felnőtt férfi (53–57 éves) jó megtartású váza. A bal alkar csontjai derékszögben behajlítva helyezkedtek el a felkarcsontokhoz képest, kéztöcsontok a bal oldali bordákon voltak. A bal alkarcsontok a medence felett (és a jobb alkarcsontok alatt), a kéztöcsontok a jobb oldali bordákon feküdtek. A sírgödör alakjáról nincs adat. Melléklet nélkül.

20. sír

Sm: 90 cm, Sh: 152 cm, Ssz: 55 cm, Vh: 138 cm, T: 260.

Juv. korú gyermek (13–14 éves) állatjártat által bolygatott, hátonfekvő, nyújtott helyzetű váza. A koponya kicsit balra és előre billent. Az alkarcsontok a bolygatás miatt kimozdultak eredeti helyzetükből. Valószínűleg a bal alkarcsontok a medencére, a jobb alkarcsontok pedig a medence felett, derékszögben behajlítva voltak a felkarcsontokhoz viszonyítva. A lábcsontok össze voltak zárva, a bal láb csontjai enyhén felhúzott állapotban helyezkedtek el. A sírgödör alakjáról nincs adat. Melléklet nélkül.

21. sír

Sm: 93 cm, Sh: 150 cm, Ssz: 30 cm, Vh: 122 cm, T: 270.

Hátonfekvő, nyújtott helyzetű gyermek (9–10 éves) bolygatatlan váza. A koponya jobbra dőlt. Az alkarcsontok a medencelapátok mellett voltak kinyújtva. A sírgödör lekerekített téglalap alaprajzú, igen keskeny volt. Helyszíni megfigyelés, hogy a karcsontok szorosan a test mellett voltak.

Mellékletek:

1. A medence felett a gerincoszlopon csiga. (Elveszett.)

2. A jobb kézcsontok valamelyikén ovális, nyílt vasgyűrű. Átmérője 2,4 cm, vastagsága 0,3 cm (II.tábla/4.)

22. sír

Sm: 97 cm, Sh: 170 cm, Ssz: 58 cm, Vh: 150 cm, T: 252.

Felnőtt férfi (52–59 éves) hátonfekvő, nyújtott helyzetű váza. A koponya balra billent. A jobb alkarcsontok hegyesszöget zártak be a felkarcsontokhoz képest, kézcsontok a bal felkarcsonton feküdtek. A bal alkarcsontok a medencelapátok felett keresztben helyezkedtek el. Állatjárat elvitte a bal kéz csontjait, az egyik kúlcsonst pedig a jobb combcsont mellett volt. A sírgödör lekerekített, téglalap alaprajzú. Melléklet nélkül.

23. sír

Sm: 75 cm, Sh: 160 cm, Ssz: 40 cm, Vh: 152 cm, T: 264.

Hátonfekvő, nyújtott helyzetű Inf. II. korú váz (13–14 éves.) A koponyája balra dőlt. A jobb alkarcsontok a bal medencelapátra hajlítva, a kéz csontjai a bal caput femorison helyezkedtek el. A bal alkarcsontok derékszögben behajlítva voltak a felkarcsontokhoz viszonyítva, az ujj csontjai a jobb felkar alatt és mellett feküdtek. A sírgödör lekerekített, téglalap alaprajzú volt. A váz éppen kitöltötte a sírgödört. Melléklet nélkül.

24. sír

Sm: 70+25 cm, Sh: 172, Ssz: 90, Vh: 152 cm, T: 284.

Felnőtt férfi (53–57 éves), állatjárat által kicsit bolygatott nyújtott helyzetű váza. A koponya jobbra dőlt. A jobb alkarcsontok a medencelapátoktól távolabb helyezkedtek el, a bal alkarcsontok nyújtva voltak (III. tábla.) A sírgödör lekerekített téglalap alakú, a baloldalán teljes hosszában a sírfenékhez képest 25 cm-rel magasabb padka húzódik. A váz csontjai félig ennek támaszkodtak. A bal felkarcsont és lábcsonstok a padka magasságában, a jobb kar- és lábcsonstok 25 cm-rel mélyebben voltak. A leletek a padkán helyezkedtek el – sajnos ennek egy részét állatjárat bolygatta meg.

Mellékletek:

1. A bal sípcsonsttal párhuzamos tengelyen, attól kb 30 cm-re csikózábla. A két szájvas hossza 10,2 cm és 9,5 cm. Az egyik karika átmérője 4,3 cm; vastagsága 0,6 cm. A másik karikat egy másodlagosan felhasznált D alakú csat (hevedercsat?) helyettesíti. Ennek hossza 5,6 cm, szélessége 4,5 cm. Metszete téglalap alakú, 0,7 cm széles. A csatpecek hossza 5,2 cm (IV. tábla/1.)

2. Lemezzé kalapált szárú kengyelpár, a talpalóján 3 borda (a középső borda elég sekély, alig látszik.) Az egyik kengyel a bal sípcsonsttól 10 cm-re, szíjnyílásával a koponya felé fordítva feküdt, a másik a bal caput femorissal egyvonalban, attól kb 25 cm-re, szíjnyílásával keleti irányba volt elhelyezve. A száruk szélessége 1,5 cm, vastagságuk 0,2 cm. Az ovális alakú szíjnyílás 1,7 cm hosszú, 0,7 cm széles. A talpaló 2,6 cm széles. A kengyelek magassága 16,7 cm (IV. tábla/2–3.)

3. Íjat borító csont merevítő lemezek, erősen töredékes állapotban. Egy íjkarvég borító csontlemezpár és egy darab íjmarkolat borító csontlemez maradt meg. A sírrajzon még íjmarkolat borí-

tó csontlemezpár a bal alkarcsontok felső végétől északi irányban voltak, az íjkarvéget borító csontlemezpár pedig félig a bal combcsont alsó vége felett helyezkedtek el. Méreteik: 19,4x1,8 cm; 12,8x1,6 cm; 5,4x1,8 cm (V. tábla/7–9.)

4. Tegezvasalások, erősen töredékes állapotban. Az állatjárat rekonstruálhatatlanná tette a tegez egykori szerkezetét. A veretek a két kengyel között voltak (V. tábla/12–13 és VI. tábla/1–15.)

5. Tegezszeját borító csontlemez maradványai. Közvetlenül a bal alkarcsontok felett voltak. Funkciójára alakja és az egyik lemez hátoldalára rozsdásodott tegezoldal merevítő pálcza töredék utal. Méreteik: 15x3,8 cm és 14,6x2,8 cm (V. tábla/10–11.)

6. 6 nyílcsúcs a tegezveretek között és az egyik kengyel alatt. 3 rombusz alakú. Az első 9,5 cm hosszú, ebből a túske 3,7 cm. Szélessége: 3,1 cm. A másodiknak jóval elnyúltabb a hegye. Hossza 10,4 cm, szélessége 2,4 cm, a túske 4,2 cm-es. A harmadiknak letörött a hegye, jelenlegi hosszúsága 7 cm (a túske 3 cm), szélessége 2,1 cm. 2 villás (kétágú) nyílcsúcs, mindkettőnek letörték a hegyeik. Az egyik 8 cm hosszú és 3,5 cm széles, tuskéje 3,8 cm hosszú; a másik 5,5 cm hosszú, 2,2 cm széles, tuskéje 2,7 cm-es. 1 hegyes, törszerű (páncélszűrő) nyílcsúcs. A hegye négyzet átmetszetű, legnagyobb szélessége 0,6 cm, hossza 3,6 cm, ebből 1 cm a túske (V. tábla/1–6.)

7. Kerek vascsat, talán hevedercsat. A zablától déli irányban volt (elveszett.)

25. sír

Sm: 90 cm, Sh: 154 cm, Ssz: 35 cm, Vh: 144 cm, T: 262.

Hátonfekvő, nyújtott helyzetű felnőtt női váz (21–25 éves.) A koponya jobbra billent; rajta három jelképes trepanáció. A jobb alkarcsontok a bal medencelapáton voltak, a bal alkar csontjai hegyesszögben behajlítva helyezkedtek el a felkarcsontokhoz képest, a kéz csontjai a jobb oldali bordákon feküdtek. A lekerekített téglalap alaprajzú sírgödör igen keskeny és rövid, a váz alig fért bele. Az alja teknőszerű, a medencelapátok vannak a legmélyebb ponton. Melléklet nélkül.

26. sír

Sm: 50 cm, Sh: ?, Vh: 153 cm, T: 282.

Sírgödör foltja nem volt megfigyelhető. Hátonfekvő női (30–40 éves), nyújtott helyzetű váz. A bal alkarcsontok a medence mellett, a bal alkarcsontok a jobb medencelapát alatt voltak.

Mellékletek:

1. Kisméretű vastárgy, talán tű (?). Feje a jobb felkar és alkarcsontok találkozása belső oldalánál. Elveszett.

2. A jobb felkar belső oldala és a jobb kulcs-csont között 3 üveggyöngy. Egy háromtagú, zöldes színű rúdgyöngy (méretei: 1,1x0,3 cm, lyuk-átmérő 0,2 cm); kettő gyűrű alakú gyöngy, az egyik fehér (átmérője 0,6 cm, magassága 0,6 cm,

magassága 0,4 cm, lyuk átmérője 0,2 cm), a másik barnásvörös színű, meszes anyagú (átmérője 0,8 cm, magassága 0,4 cm, lyuk átmérője 0,4 cm) (II.tábla/17–19.)

Szórvány leletek.

Az ásatás megkezdése előtt feldúlt sír(ok)ból.

1. Bronz kéttagú csüngős ingnyakdísz veret alsó tagja. A belső szív alakú minta bemélyített. Méretei: 2,2x1,6 cm (VI.tábla/17.)

2. Aranyozott ezüst kéttagú csüngős ingnyakdísz veret felső tagja. A nagyjából ovális alakú préselt veretet két, széles bemélyedt aranyozott árokkal keretezett félgömb osztja ketté. A veret alsó tagjával összekötő kis része letört. Hátoldalára, a két félgömb peremére 1-1 drótot forrasztottak, amelyeket azután kifele hajlítottak. Méretei: 0,6x1,8 cm (VI.tábla/18.)

3. Vaskarika töredéke. Átmérője 2,1 cm, a huzal vastagsága 0,3 cm (VI.tábla/16.)

Két régi leletegyüttes Tengelic határából.

Két korábban múzeumba jutott 10. századi sírlelet ismert Tengelic határából, amelyeknek egymással való összetartozása biztosra vehető, hiszen ugyanazon évben találták meg őket. Hogy ezek a tárgyak a Sertésszállásoknál feltárt temető korábban elpusztult sírjaiból származnának, erre egy dolog utal: az egyik leletet "Kis-Tengelic" lelőhelynévvel jegyezték be a leltárkönyvbe. A Kis-Tengelic földrajzi név határrészt takar, mely határrészbe a Sertésszállások is beletartozik. (TOLNA...1983, 398.) Ez a tény a három leletegyüttes közös lelőhelyét sejteti.

a/ "Kis-Tengelic"

A Magyar Nemzeti Múzeum egy rozettás lószerszámokkal eltemetett női sír leleteit vásárolta meg.⁶

1. Lapos szárú, bordázott talpalójú kengyel pár.
2. Zabla.
3. Lekerekített végű ezüst huzalkarperec.
4. 8 ezüstözött bronz rozettás lószerszámveret.
5. Ezüst, lemezes palmattás veret. (HAMPEL 1900, 651., HAMPEL 1905, II/598., FEHÉR-ÉRY-KRALOVÁNSZKY 1962, 77. (1095. SZ. LELŐHELY))

b/ "Tengelic"

Ugyanabban az évben (1896-ban) leltározták be a Nemzeti Múzeumban egy másik rozettás lószerszámveretekkel eltemetett női sír leleteit.⁷

1. Ezüstözött bronz rozettás lószerszámveretek és szíjvég töredékei guggoló állatalak ábrázolással.
2. Vas hevedercsat.
3. Aranyozott bronz lemezszalag töredékei.⁸

Temetkezési szokások

Tájolás

A temetőterképen (I.tábla/B) jól látszik, hogy a sírok lényegében két sorban helyezkednek el. A sírok közötti távolság 1,5 és 3 méter között válto-

zik. A csontvázak nyugat-keleti irányításúak (360° körbeosztáson 238 és 292° a két szélső tájolású sír értéke.) Pontosan nyugat-keleti irányítású sír (270°-nak megfelelő) kettő van, a nyugat-keleti iránytól északi irányba eltér tizenegy sír, déli irányba eltérően tíz sírt tájoltak.

Sírgödör

A sírgödörök nagy része vízszintes aljú, lekerekített, téglalap alaprajzú. Az 5. sírnak nem téglalap alaprajzú a sírgödöre: a lábcsontoknál 47 cm széles gödör a koponyánál majdnem 10 cm-rel szélesebb volt. A 25. sírgödör alja teknőszerűen lett kiképezve, amelyben a medencecsontok voltak legmélyebben. A 23. és a 25. sír gödrei annyira szűkek voltak, hogy a csontvázak alig fértek el benne. Egyedi szintén a 24. sírgödör is: baloldalon teljes hosszában, a sírfenekhez képest 25 cm-rel magasabb padka húzódik, amelyen a mellékletek helyezkedtek el.

Koporsó használat nyomait a feltárás nem mutatta ki. A 21. sírban nyugvó gyermek összehúzott testtartása alapján arra lehet következtetni, hogy a halottat valamibe belecsavarták. Közvetett módon talán mégis csak koporsóra utal az a három sír (3., 8., 12. sír) amelyben a koponyák a váz elkorhadása után dőlhettek hátra.

Kar- és lábtartások, trepanáció.

Az összes váz hátonekvő, nyújtott helyzetű volt. 23 esetben lehetett megvizsgálni a kartartásokat, amelyek semmiféle szabályosságot nem mutatnak. A gyermek vázak alkarcsontjait vagy egyenesen hagyták, vagy tompaszögben behajlították a felkarcsontokhoz viszonyítva. A női vázaknál az egyik karcsontok esetében háromszor fordult elő, hogy az alkarcsontokat derékszögben behajlították, egy esetben pedig az egyik alkarcsontok hegyesszögű behajlítását is megfigyelték. A férfi vázaknál a legváltozatosabb a kartartás. Egy sírban ki voltak nyújtva az alkarcsontok, három sírban legalább az egyik alkarcsontokat tompaszögben behajlították. A 19. sírban mindkét alkar csontjait hegyesszögben, a 22. sírban a jobb alkarcsontokat hegyesszögben, a balat pedig derékszögben hajlították. A 19. sír halottjának jobb alkarcsontjait a medencecsontok alatt hajlították be. A lábakat több esetben felhúzták. A 2. sírban nyugvó női váznak és a 16. sírban nyugvó férfi váznak mindkét láb csontjait, a 20. sír gyermek vázának a bal láb csontjait húzták fel enyhén.⁹ Két koponyán jelképes trepanáció nyoma van.¹⁰

Sírmélység és mellékletes sírok.

A sírok mélységei 45 és 110 cm között váltakoztak. A gyermekeket átlagosan 70 (70,8) cm, a nőket 80 (79,2) cm, a férfiakat pedig 90 (91,7) cm mélyre temették. A sírok mélysége és a mellékletek előfordulása között kapcsolat mutatható ki (1.táblázat.) Általánosságban: minél mélyebb egy sír, annál nagyobb a leletek valószínűsége. Szá-

mokban: míg a hét, 91 és 110 cm közötti (vagyis legmélyebb) sírmélységű temetkezés közül hatban volt melléklet (tehát majd mindegyikben), addig a 40 és 90 cm közötti mély sírok közül csak ötben volt melléklet.

sírmélység	sírok száma	mellékletes sírok
40-50 cm	4	1
51-60 cm	1	0
61-70 cm	2	1
71-80 cm	4	2
81-90 cm	8	1
91-100 cm	5	4
101-110 cm	2	2
Összesen	26	11

1. táblázat: A sírmélység és a leletek összefüggése.

Demográfia és mellékletes sírok.

A tengelici temető sírjaiban eltemetettek nemek szerinti megoszlása: 9 nő, 7 férfi, 10 gyermek. A mellékletes sírok aránya: a kilenc női váz közül kettő mellett, a hét férfi váz közül három mellett, míg a tíz gyermek váz közül hat mellett került elő melléklet, 26 sírból tehát 11 tartalmazott mellékletet (42,3 százalék.) Ez elég magas szám, de ha hozzá vesszük, hogy az elpusztult sírok nagy valószínűséggel jórészt melléklet nélküliek voltak, akkor kb. 30-35 százalékot tesznek ki a mellékletes sírok.

Leletek.

Három női sírban (4., 6., 10.) találtak viseleti helyükön egyszerű, sima, ezüsből és bronzból készült hajkarikát („varokcskarika”). A 4. sírban két darab, a 6. és a 10. sír koponyája mellett 1–1 darab volt. Ritka tárgy a 21. sír vasgyűrűje. A 26.

sírban talált női váznak 3 gyöngyszemből álló nyaklánc volt. A leggazdagabb női sír a 10. számú volt. A már említett hajkarika mellett 8 darab, két különböző típusú kerek, aranyozott ezüst ingnyakdíszveretekkel volt ékesítve inge, amely a jobb vállán egy pitykegombbal záródott. A felső ruházatára varrva egy nagyobb méretű, kerek ezüst veretet, a nyakában egy átfúrt, kauri kagylót hordott. Az ásatás előtt feldúlt női sír(ok)ból származik két darab, különböző típusú és anyagú kéttagú csüngős ingnyakdíszveret alsó- és felső tagja.

A férfi sírok közül csak egy, a 24. számú tartalmazott értékelhető mellékleteket. A temető egyetlen feltárt harciosa mellé helyezték íját, vasveretes, csontlemezekkel borított tegezében 6 darab nyilat és lószerszámait (ebből a kengyelpár, zabla, hevedercsat maradt meg.)

Kronológia.

A Tengelic-Sertésszállásoknál feltárt temető kora a leletanyag (lószerszámok, aranyozott ezüst ruhadíszek, nyitott ezüst hajkarikák, stb.) alapján a 10. század eleje és a század második harmadának vége közé keltezhető. A lelőhely emlékényaga a honfoglaláskori köznépi temetők sorába illeszkedik. A sírok olyan környezetből kerültek elő,¹¹ amelyekben középrétegbeli sírok is voltak (rozettás lószerszámveretek, ezüst palmettás veret.) A tengelici közösség a honfoglalók első két generációjába tartozott.

A tengelici temető – mint a második teljesen feltárt 10. századi tolna megyei temető¹² jól kiegészíti az eddig jobbára szórványos emlékanyagokon alapuló ismereteinket a megye honfoglaláskori településtörténetéről.

JEGYZETEK

- 1 K. ÉRY 1960
- 2 Köszönöm Éry Kingának, hogy feldolgozásra átengedte a temető leletanyagát.
- 3 Ltsz.: 11.485-11.517.
- 4 Ltsz.: 94.62.1-94.62.9.1.
- 5 Sm: sírmélység. Sh: sírhosszúság. Ssz: sírszélesség. Vh: vázhossz. T: A tájolás 360°-os körbeosztáson értendő, a 0° észak. Az adatokat az óramutató járásával megegyező irányba mérték.
- 6 A csontvázakra vonatkozó antropológiai adatokat ld. K. ÉRY 1971.
- 7 Leltári száma: 51/1896.
- 8 Leltári szám: 102/1896.

- 9 Közöletlen FEHÉR-ÉRY-KRALOVÁNSZKY 1962, 77. (1096. sz. lelőhely.).
- 10 A leletek és a csontok egykori elhelyezkedésének megfigyelését megnehezítette a sok állatjárat általi bolygatás.
- 11 A 2. sírban nyugvó beteg emberről, valamint a jelképes trepanációról: K. ÉRY 1971, 54.
- 12 Lásd 9. és 11. jegyzet.
- 13 Mőzs-Szárzadomb: MÉSZÁROS 1975.
- 14 A Régészeti Tanulmányok II (FEHÉR-ÉRY-KRALOVÁNSZKY 1962) után első rövid összegzésük: MÉSZÁROS 1975, 44. Legutóbb Mesterházy Károly gyűjtötte csokorba a tolna megyei honfoglaláskori lelőhelyeket (MESTERHÁZY 1980, 62. 16. jegyzet.) 36 lelőhelyet sorolt e korszakba tartozónak.

IRODALOM

K. ÉRY 1960

K. Éry Kinga: Tengelic-Sertésszállások. RégFüz Ser I, 1960.

K. ÉRY 1971

K. Éry Kinga: The Antropological Examination of a tenth Century Population at Tengelic, Hungary. Anthr. Hung. 10 (1971), 49-89.

FEHÉR-ÉRY-KRALOVÁNSZKY 1962

Fehér Géza-Éry Kinga-Kralovánszky Alán: A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei. Régészeti Tanulmányok II. Budapest 1962.

HAMPEL 1900

Hampel József: A honfoglalási kor hazai emlékei In: Pauler Gyula-Szilágyi Sándor (szerk.): A Magyar Honfoglalás kútffői. 507-830.

HAMPEL 1905

Hampel, Joseph: Altertümer des frühen Mittelalters in Ungarn I-III. Braunschweig, 1905.

MESTERHÁZY 1980

Mesterházy Károly: Nemzetségi szervezet és az osztályviszonyok kialakulása a honfoglaló magyarságnál. Budapest, 1980.

MÉSZÁROS 1975

Mészáros Gyula: A Mőzs-szárazdombi X-XI. századi magyar köznépi temető. BBME 4-5 (1973-74), 3-76.

TOLNA... 1983

Tolna megye földrajzi nevei. (Végh József, Ördög Ferenc, Papp László - szerk.) Budapest, 1983.

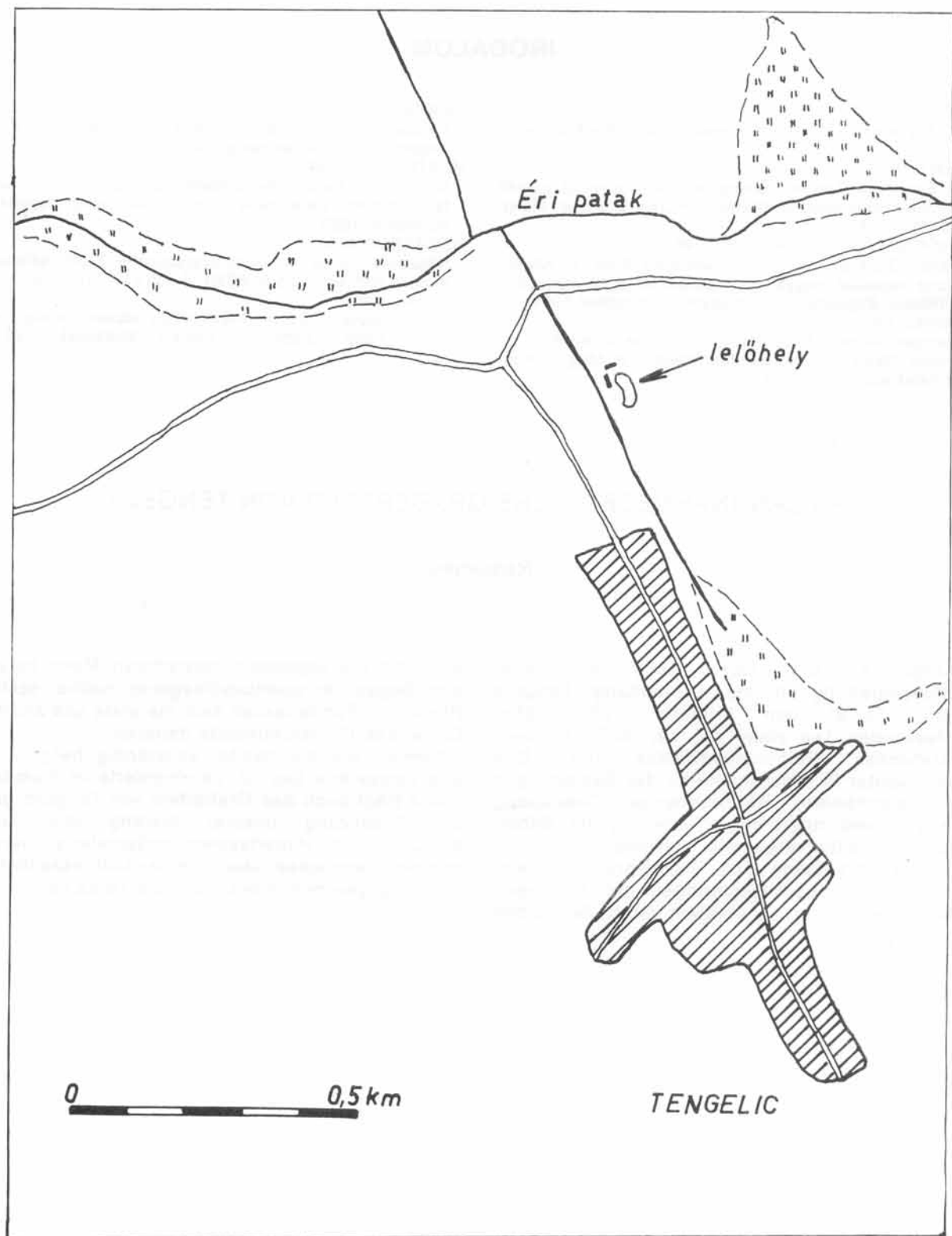
DAS LANDNAHMEZEITLICHE GRÄBERFELD VON TENGELIC

Resümee

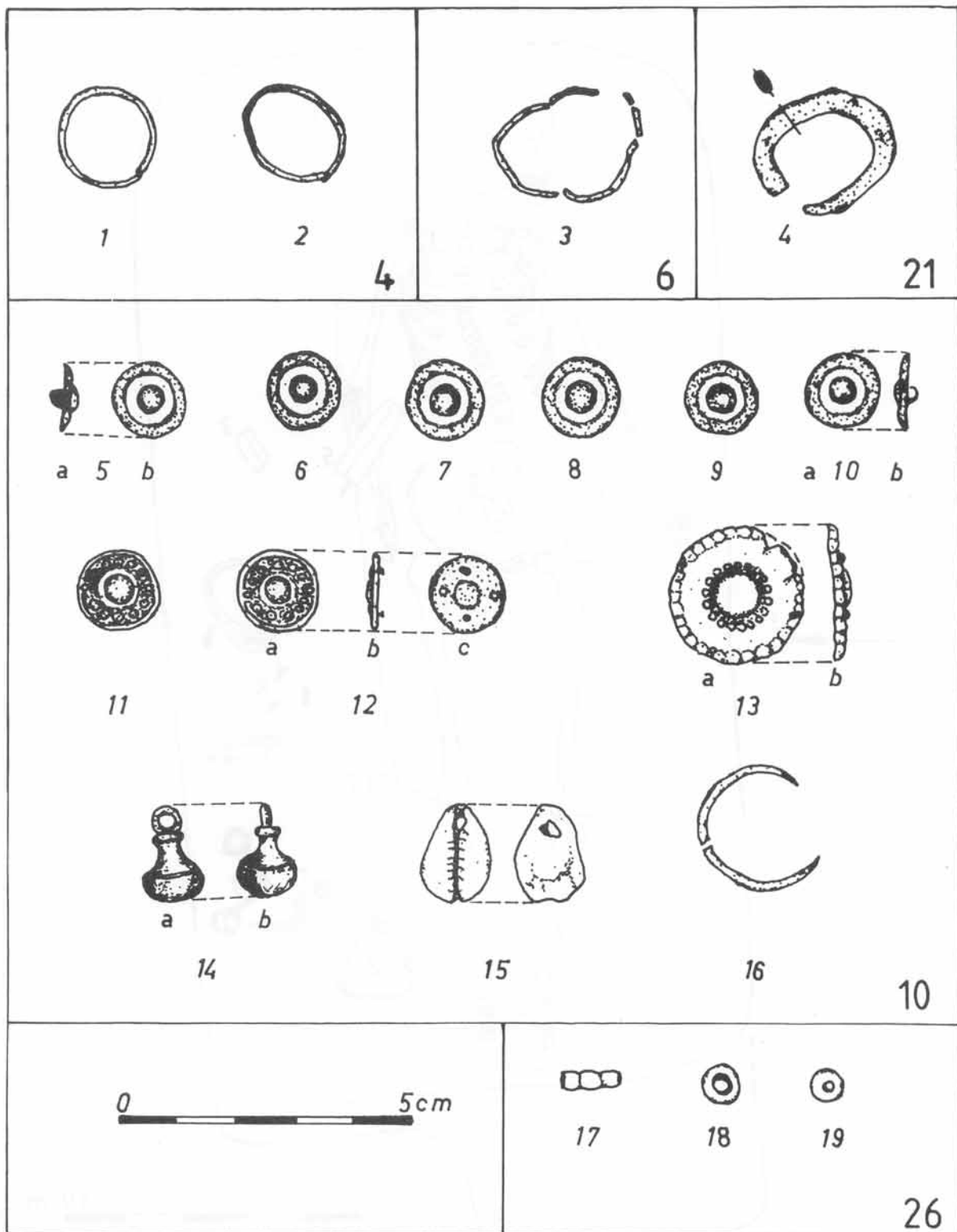
Kinga K. Éry legte 1960 bei einer Rettungsgrabung in der Gemarkung Tengelic (Kom. Tolna) den größeren, 26 Gräber umfassenden Teil eines aus ca. 30-35 Gräbern bestehenden Reihengräberfeldes frei. Das Fundinventar in etwa der Hälfte der Bestattungen war: durchbohrte Kaurischnecke, Ösenknopf, Stangen- und ringförmige Perlen, glatte Silberhaarringe, silbervergoldete Gewandverzierungen und als Streufunde aus Frauengräbern stammende Hemdkragenverzierungen mit Anhänger. Besondere Beachtung verdient Grab 24. Neben

dem mit Pferdegeschirr bestatteten Mann lagen sein Bogen, im eisenbeschlagenen Köcher sechs Pfeile. Die Funde lassen sich ins erste und zweite Drittel des 10. Jahrhunderts datieren.

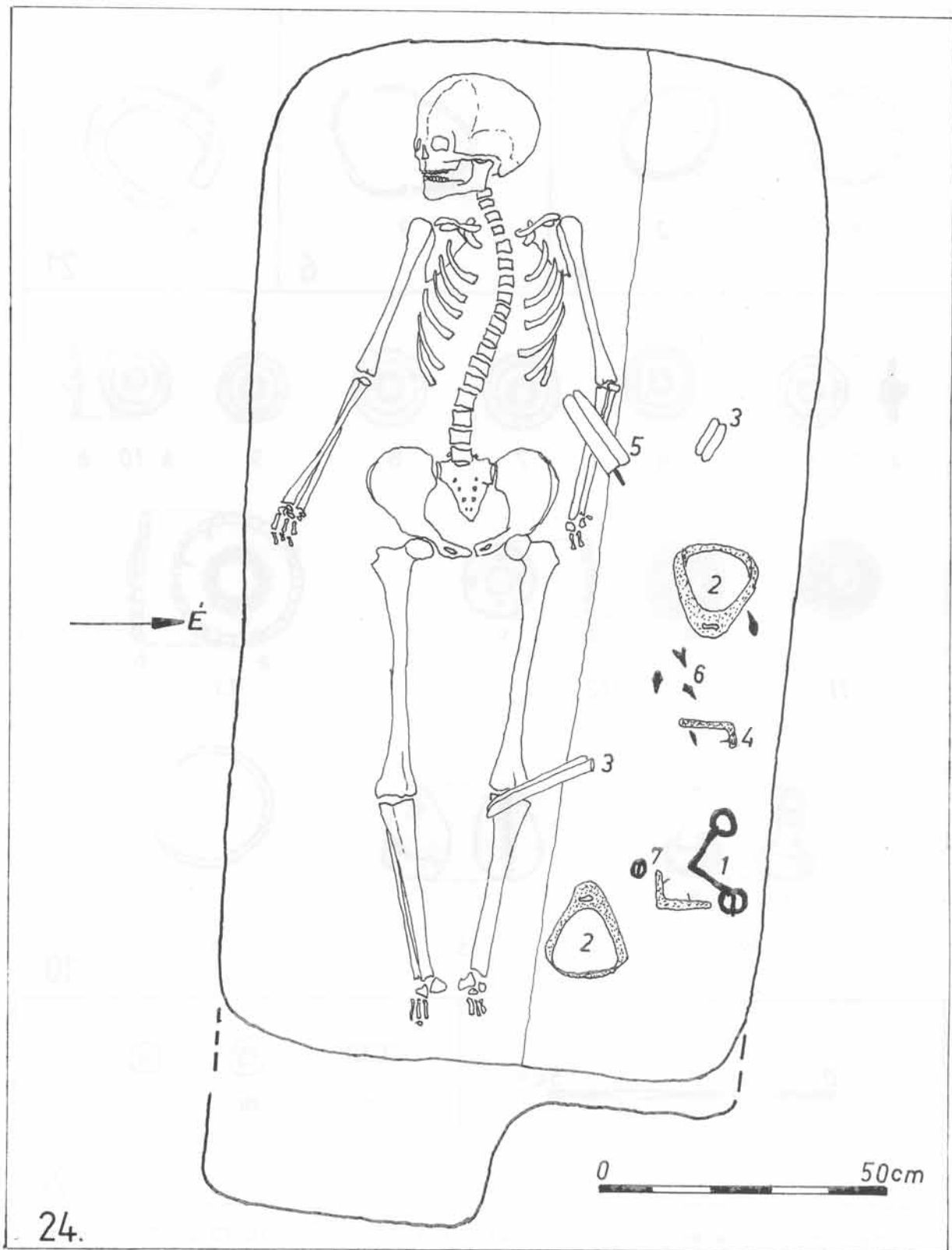
Ebenso wie die zweite, vollständig freigelegte Begräbnisstätte des 10. Jahrhunderts im Komitat Tolna trägt auch das Gräberfeld von Tengelic gut zur Ergänzung unserer bislang eher auf sporadischem Hinterlassenschaftsmaterial beruhenden Kenntnisse über die landnahmezeitliche Siedlungsgeschichte des Komitats Tolna bei.

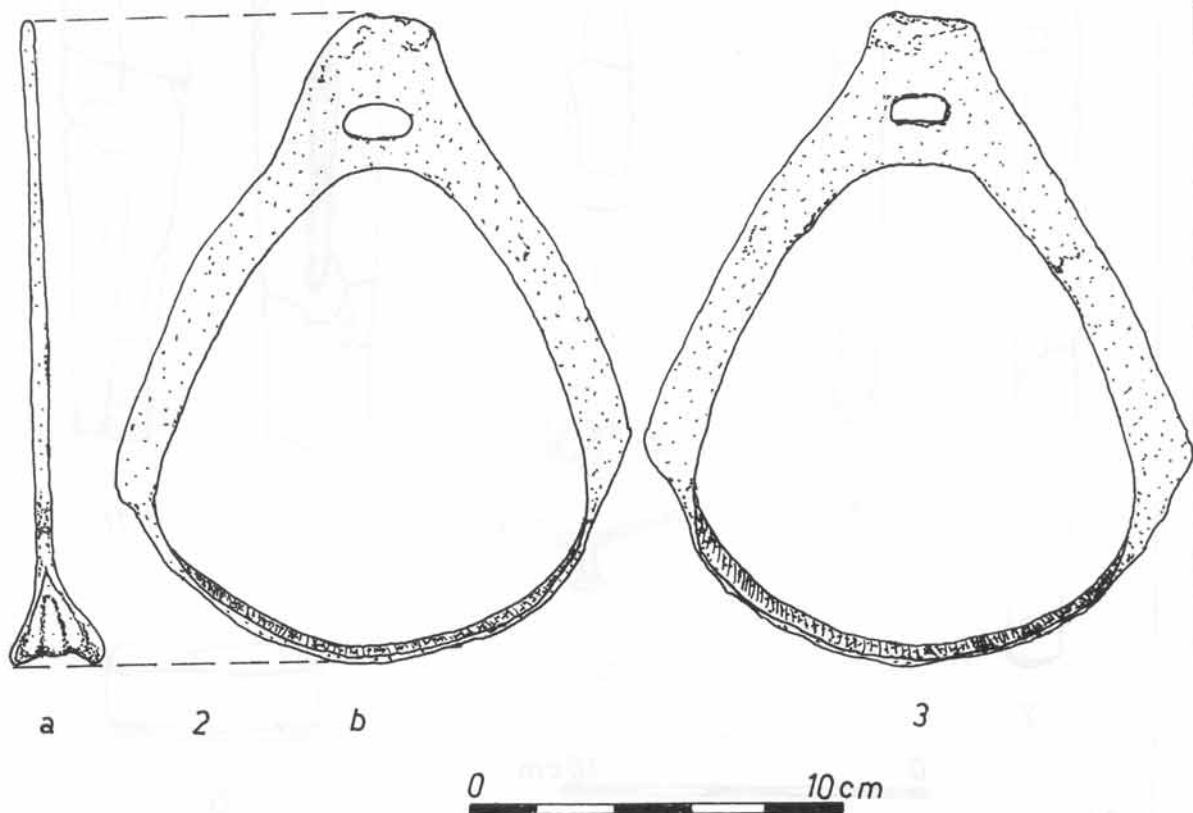
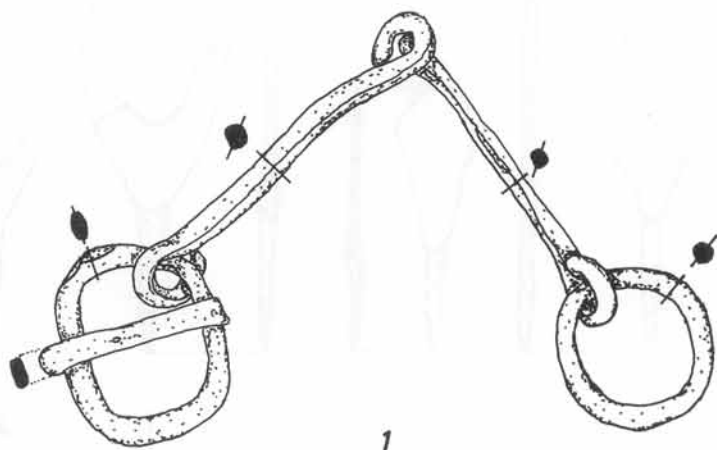
I. tábla : Tengelic - Sertésszállások. A lelöhely és környéke.

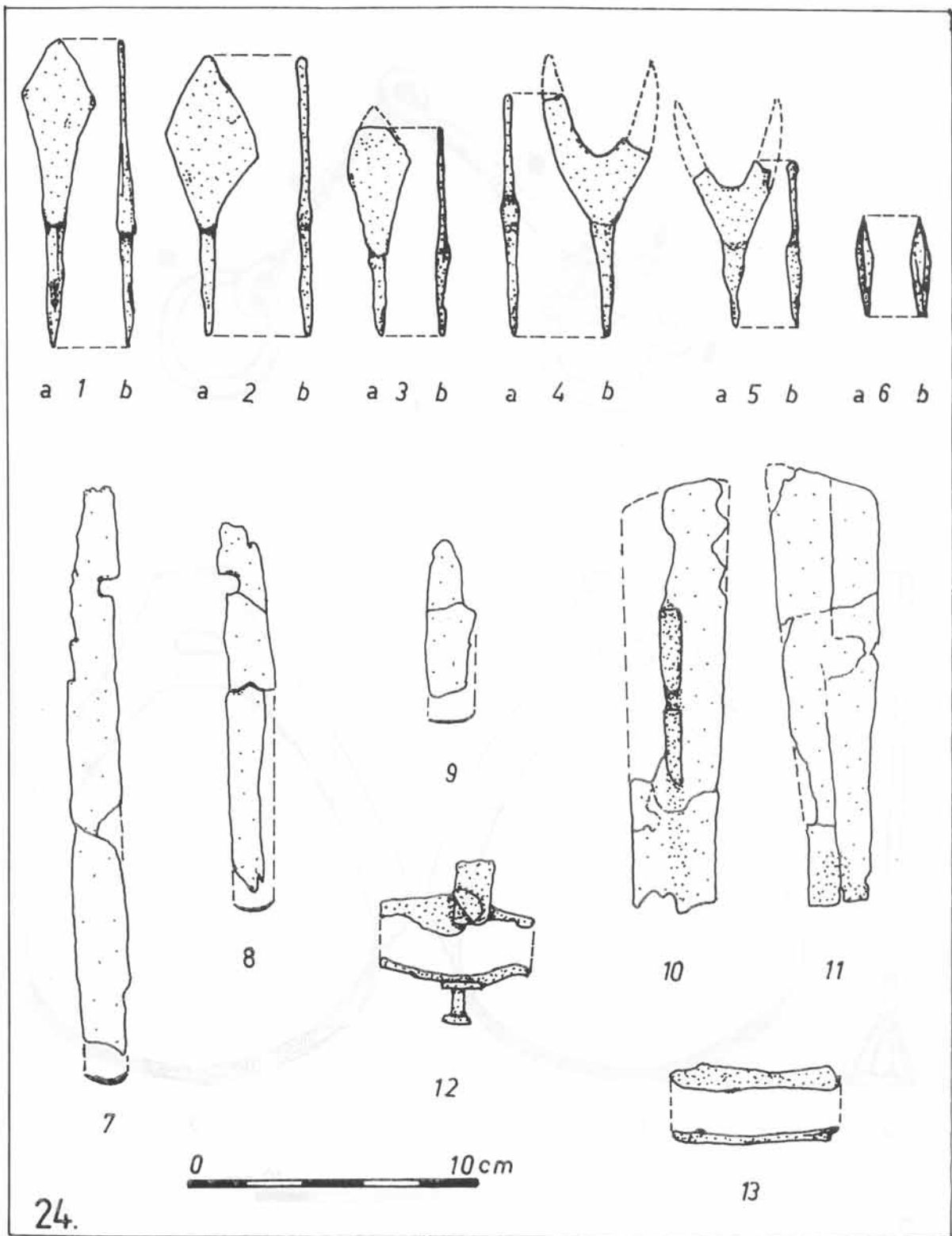
II. tábla : Tengelic - Sertésszállások. 1-2: 4. sír. 3: 6. sír. 4: 21. sír. 5-16: 10. sír. 17-19: 26. sír.

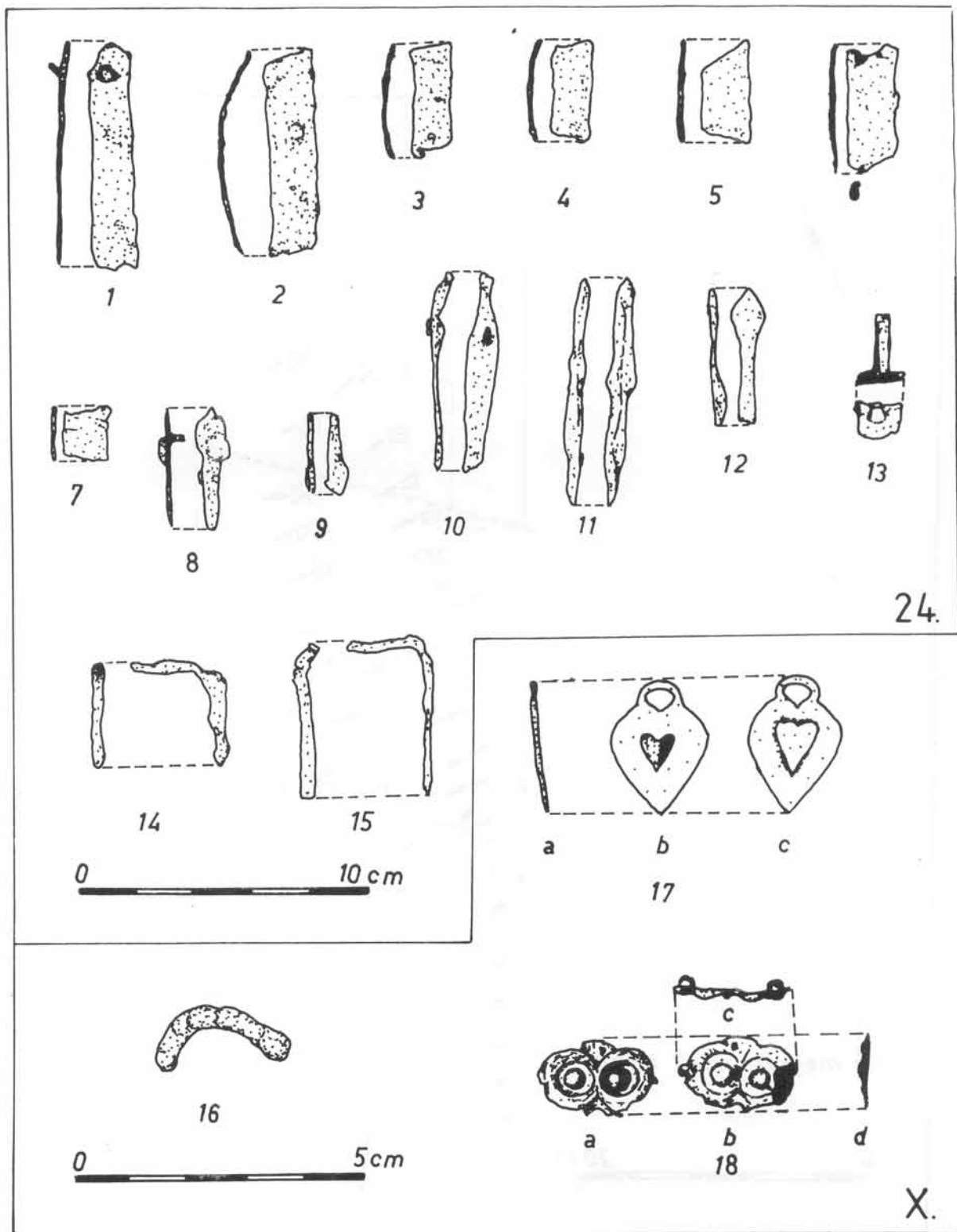
III. tábla : Tengelic - Sertésszállások. 24. sír.

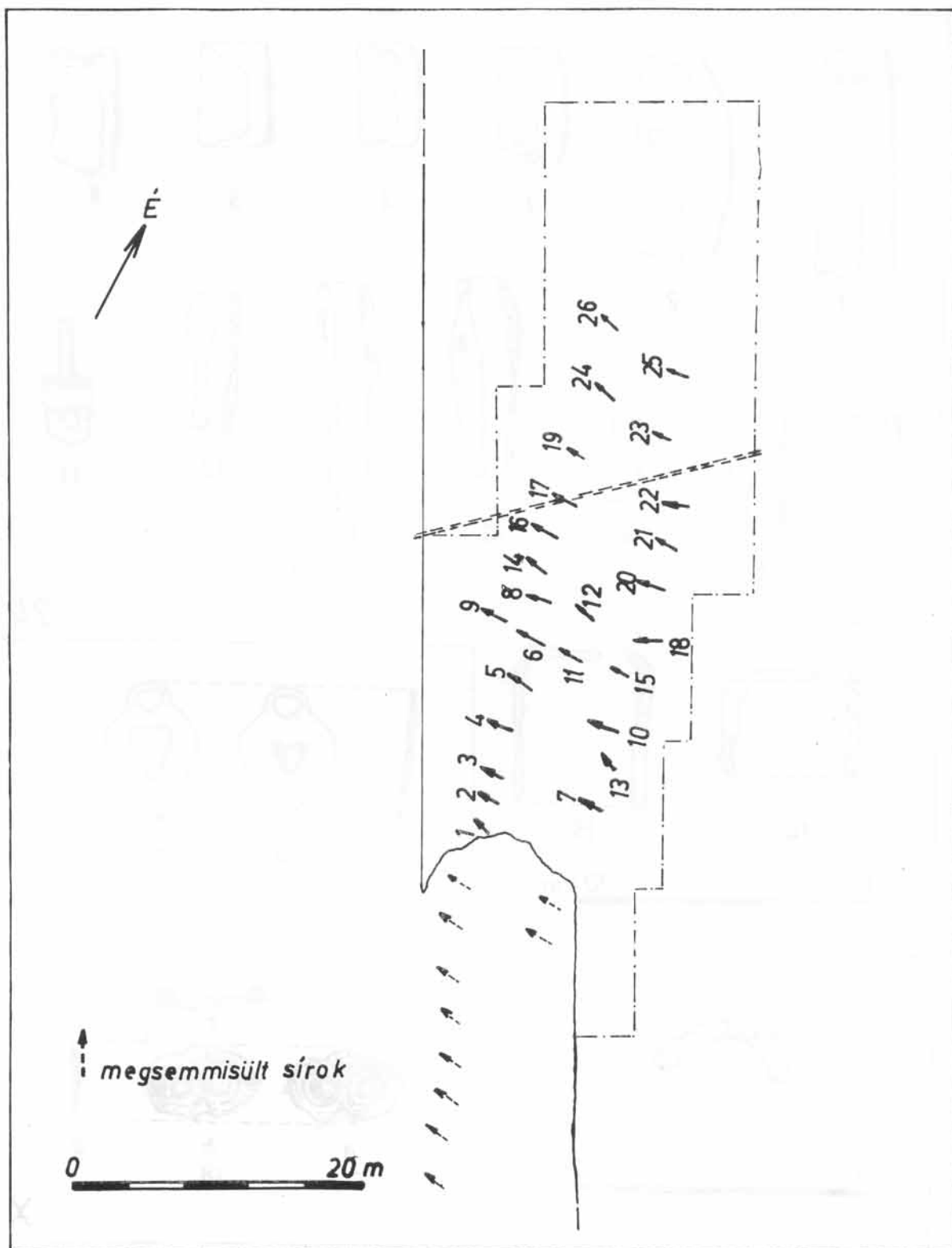
IV. tábla : Tengelic - Sertésszállások. 1-3: 24. sír.

V. tábla : Tengelic - Sertésszállások. 1-13: 24. sír.

VI. tábla : Tengelic - Sertésszállások. 1-15: 24. sír. 16-18: Szórvány.

VII. tábla : Tengelic - Sertésszállások. Temetőtérkép.